

לא תימא הכי מארי ממונא היכי יהבי ליה רשותא למעבד
הכי מי אלים משליחא דבי דינא:

עוד פעמים שיש עביד איניש דינא לנפשיה

7. מהרי"ק שורש קסא

אם לא יהיה דבר ידוע שהוא שלו דאליכ לא שבקת חיי לכל
בריה דכל חד יהא תוכף בטליתו של חברו עיי גוים ויאמר ברי
לי דדידי הוא ובכה"ג נמי איירי כולה שמעתתי דהתם דריש פרק
המניח כלומר שהנתבע נפסד על ידו או בגופו או בממונו כי
ההיא דשקל אפדנא דמרא מחייה כו

8. רש"י בבא קמא כז: ד"ה לא עביד איניש דינא לנפשיה

ואפיי דין אמת לא יעשה הוא לעצמו אלא ילך אצל הדיין:

9. מועד קטן יז.

אמר רב יוסף צורבא מרבנן עביד דינא לנפשיה במילתא
דפסיקא ליה ההוא צורבא מרבנן דהו סנו שומעניה אייר יהודה
היכי ליעביד לשמתיה צריכי ליה רבנן לא לשמתיה קא מיתחיל
שמא דשמיא אי"ל לרבבי"ח מידי שמיע לך בהא אי"ל הכי אייר
יוחנן מאי דכתב כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו
כי מלאך ה' צבאות הוא אם דומה הרב למלאך ה' יבקשו תורה
מפיו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו שמתיה רב יהודה לסוף
איחלש רב יהודה אתו רבנן לשיולי ביה ואתא איהו נמי
בהדיהו כד חזייה רב יהודה חייך אמר ליה לא מסתייך
דשמתיה לההוא גברא אלא אחוכי נמי חייך בי אי"ל לאו בדידך
מחייכנא אלא דכי אזלינא לההוא עלמא בדיחא דעתאי דאפילו
לגברא כוותך לא חניפי ליה נח נפשיה דרב יהודה אתא לבי
מדרשא אמר להו שרו לי אמרו ליה רבנן גברא דחשיב כרב
יהודה ליכא הכא דלישרי לך אלא זיל לגביה דרי יהודה נשיאה
דלישרי לך אזל לקמיה אי"ל לרי אמי פוק עיין בדיניה אי מיבעי
למישרא ליה שרי ליה עיין ר' אמי בדיניה סבר למישרא ליה
עמד ר' שמואל בר נחמני על רגליו ואמר ומה שפחה של בית רבי
לא נהגו חכמים קלות ראש בנידויה שלש שנים...

רשימות הגרי"ד בבא קמא, עמוד רצג

[גמ' בבא קמא כח. רמב"ם סנהדרין ב:ב לעיל]

10. בבא קמא קיז:

ההוא גברא דאקדים ואסיק חמרא למברא קמי דסליקו אינשי
במברא, בעי לאטבועי, אתא ההוא גברא מלח ליה לחמרא
דההוא גברא ושדייה לנהרא וטבע, אתא לקמיה דרבה, פטריה.
אמר ליה אביי: והא מציל עצמו בממון חברו הוא! אי"ל האי
מעיקרא רודף הוה. רבה לטעמיה, דאמר רבה: רודף שהיה רודף
אחר חברו להורגו, ושיבר את הכלים, בין של נרדף בין של כל
אדם - פטור, שהרי מתחייב בנפשו; ונרדף ששיבר את הכלים של
רודף - פטור, שלא יהא ממונו חביב עליו מגופו

11. רמב"ם הלכות חובל ומזיק ח:טו

ספינה שחשבה להשבר מכובד המשווי. ועמד אחד מהן והקל
ממשאה והשליך בים פטור. שהמשא שבה כמו רודף אחריהם
להרגם ומצוה רבה עשה שהשליך והושיעם:

12. רמב"ם הלכות חובל ומזיק ח:ב

....המציל עצמו בממון חברו חייב לשלם:

13. רמב"ם הלכות חובל ומזיק ח:ד

נשא ממון חברו בידו ונתנו לאנס חייב לשלם מכל מקום...

עיון חבורה עביד איניש דינא לנפשיה¹

הקדמה / הקיש בין ניזק לשליח ב"ד

1. במדבר פרק כה:ז-ח

וַיִּקְרָא מֹשֶׁה בְּיַמֵּי הַבְּרִיָּה בְּאֶרְצוֹת בְּנֵי אֶרְוֵהוּ וַיִּקְרָא מִתּוֹךְ הָעֵדָה וַיִּקְחָם
רִמְחַ בְּיָדוֹ: וַיָּבֵא אַחֵר אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶל הַקָּבֶה וַיִּדְקַר אֶת שְׁנֵיהֶם
אֶת אִישׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת הָאִשָּׁה אֶל קֶבֶתָהּ וַתַּעֲצֵר הַמַּגְפָּה מֵעַל בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל:

2. בבא קמא כז:

שלח ליה חסדא חסדא קנסא קא מגבית בבבל אימא לי גופא
דעובדא היכי הוה שלח ליה דההוא גרותא דבי תרי דכל יומא
הוה דלי חד מנייהו אתא חד קא דלי ביומא דלא דיליה אי"ל
יומא דידי הוא לא אשגח ביה שקל פנדא דמרא מחייה אי"ל
מאה פנדי בפנדא למחיה אפילו למי"ד לא עביד איניש דינא
לנפשיה במקום פסידא עביד איניש דינא לנפשיה דאתמר **רב**
יהודה אמר לא עביד איניש דינא לנפשיה רב נחמן אמר עביד
איניש דינא לנפשיה היכא דאיכא פסידא כ"ע לא פליגי דעביד
איניש דינא לנפשיה כי פליגי **היכא דליכא פסידא** רב יהודה
אמר לא עביד איניש דינא לנפשיה דכיון דליכא פסידא לזיל
קמיה דינא ר"נ אמר עביד איניש דינא לנפשיה דכיון דבדין
עביד לא טרח

3. בבא קמא כח.

ת"ש "וקצתה את כפה ממון" מאי לאו בשאינה יכולה להציל
עיי דבר אחר לא שיכולה להציל עיי דבר אחר אבל אינה יכולה
להציל עיי דבר אחר פטורה אי הכי אדתני סיפא ושלחה ידה
פרט לשליח ב"ד לפלוג ולתני בדידה בד"א בשיכולה להציל עיי
ד"א אבל אינה יכולה להציל עיי דבר אחר פטורה הי"נ קאמר
בד"א בשיכולה להציל עיי דבר אחר אבל אינה יכולה להציל
עיי דבר אחר נעשה ידה כשליח ב"ד ופטורה...

4. רמב"ם הלכות סנהדרין פרק ב הלכה יב

יש לאדם לעשות דין לעצמו אם יש בידו כח הואיל וכדת
וכהלכה הוא עושה אינו חייב לטרוח ולבוא לבית דין, אף על פי
שלא היה שם הפסד בנכסיו אילו נתאחר ובא לבית דין, לפיכך
אם קבל עליו בעל דינו והביאו לבית דין ודרשו ומצאו שעשה
כהלכה ודין אמת דן לעצמו אין סותרין את דינו.

5. הגהות מיימוניות הלכות סנהדרין פרק ב הלכה יב

כרב נחמן ודלא כרב יהודה דאמר **לא עביד איניש דינא**
לנפשיה היכא דליכא פסידא דהילכתא כרב נחמן בדיני וכן
פסקו הי"ג ור"ח וכן רב אלפס ועל דבר זה תפסו לרבינו אפרים
מקולנא עד שהודה לו וכן פסק ראבי"ה וסי"ה ועיין בתשובות
ספר נתיקין בסימן י"ד:

6. נימוקי יוסף (יב: בדפי הרי"ף) ד"ה מאה פנדי

אם אינו יכול להציל עיי דבר אחר אלא עיי ההכאה ולא
בהכאה אחת יכה אפ"י מאה מכות ופטור וממילא שמעינן
דשליח ב"ד נמי הכי דיניה בהדי מאן דלא ציית דינא דאי

¹ <https://www.etzion.org.il/en/avid-inish-dina-le-nafshei>

עביד איניש דינא לנפשיה*1

הקדמה / איך עביד איניש דינא לנפשיה אפשר

הפעם הראשון שרואים את עביד איניש דינא לנפשיה בתורה בספר במדבר², כשפנחס רואה את המידת זנות בין זמרי וכזבי, וקם מהמחנה, לקח חרב, ושחט את שניהם.

בגמרא בבא קמא³, יש מקרה שיש שותפות בין שתי אנשים (נקרא להם ראובן ושמעון) למערה של מים, וכל יום אחד מהם לקח מים מהמערה. יום אחד, ראובן לקח מים ביום של שמעון, אף על פי ששמעון מוחה את זה ונותן התראה. שמעון אז לקח פטיש והכה את ראובן. הגמרא אומר שזה מוצדק כי יש לנו את המושג של עביד איניש דינא לנפשיה, שמישהו יכול לבצע צדקות בשביל עצמם. אבל מה התנאים בשביל ההתנהגות והטבע של המושג הזה? לכאורה, יכולים החשוב זה שפה כדי לשמור על הליגליות שבתוך המערכת. רב משה טרגין אומר שזה "קצב ליגלי נוסף", וזה המהלך הראשון. זה קורה כשמישהו במקרה אידיומטי, שאם הוא הולך לבית דין ולא לוקח את המצב בידים שלו, המצב בטוח להיות יותר גרוע. הגמרא ביסוגו מתיר את המכה של ראובן, אף על פי שבמקרה יותר רגיל, ההתקפה אסור לגמרי. אין כח ואמינות לפעלים של המגן שיש לבית דין ולצדקות, אבל במקרים מיוחדים כמו זה, יש היתר להם להתנהג כמו זה.

הגמרא בבבא קמא ממשיך והביא⁴ מקרה של אשה שבעלה מרוקעת, ולהציל אותו, היא תפס את התוקפן באיברי המין. התורה אומר שצריך לחתוך את ידה, ויכול לשמוע מזה שהיא צריכה לשלם. הגמרא הציג שהמקרה זה שאין דרך אחר בשבילה להציל את בעלה, אבל דוחים את זה כי המקרה שהיה לה דרך אחר להציל אותו. אם אומרים שהיא פטורה אם אין לה דרך אחרת להציל את בעלה, אז לה הסיפא החלט לדרוש את הפסוק של "ושלחה ידה" לפטור יד של שליח בית דין? היינו יכול לתת מקרה שהיא פטורה! אלא, זה מה שהברייתא לומד אותנו: אם אין לה דרך אחרת להציל, היד שלה כמו שליח בית דין, ולכן היא פטורה. הניב "נעשה ידה כשליח בית דין ופטור" משמע שיש קשר יותר מתלכד בין התהליך הקלאסי (המוגדר כיחס הוגן דרך מערכת המשפט הרגילה) ועביד איניש דינא לנפשיה, שנראה שיש לניזק אותו כח של שליח בית דין לבצע צדק כפי שנראה לנכון (שאנחנו קוראים למעצור אזרח). זה המהלך השני.

בהלכות סנהדרין⁵, הרמב"ם אומר שאדם רשאי לבצע את דין בעצמו אם יש לו את הכח לעשות כן. אם הוא התנהג כדת וכדן, אין לו חיוב לעבור את הצרה/טירחא לבוא לב"ד. זה תקף אפילו אם הוא לא היה לו שום הספד נכסיו אם הוא היה הלך לבית דין. בנוסף, אם בעל האחר תלונו נגדו ומביא אותו לבית דין, ובית המשפט חוקר ורואה שהוא התנהג על פי הדין, איננו מבטלים את החלטתו. ההגהות מיימוניות⁶ אומר שזה כמו רב נחמן, שפסק עביד איניש דינא לנפשיה, וזה לא כרב יהודה. הר"ף, רבינו אפרים, ר"ח, וראב"ה גם חושבים את זה.

איפה ברמב"ם רואים הלכות עביד איניש דינא לנפשיה? המקום ההגיון זה הלכות נזקי ממון, כי זה המקום שנמצא רוב הלכות בבא קמא. אבל זה מאוד מעניין - אנחנו מוצאים את זה בהלכות סנהדרין. לא רק שזה לא בהלכות נזקי ממון; זה אפילו לא נמצא בספר נזיקין! נראה לנו שהרמב"ם חושב שעביד איניש דינא לנפשיה בא מהרשות ובקרה של הבית דין.

המהלך השלישי נמצא בנימוקי יוסף⁷, שדבר על ההיקף ששליח בית דין יכול להכופ את בעל דין לבוא לבית דין, ואומר שאפילו אם הוא מכה אותו לבוא לב"ד, הוא עדיין פטור, אפילו אם הוא הכה אותו מאה פימים. הנימוקי יוסף הזה, בצירוף עם הגמרא בבבא קמא כז: כשראובן הכה את שמעון, נראה כראיה ששליח בית דין יכול להכה מישהו כל שהם רוצים. אם הנימוקי יוסף ראה את עביד איניש דינא לנפשיה כאמצעי אחרון (כמו המהלך הראשון), יכול להיות שלא יהיה לו הזרזיות השווה להכה את הבעל דין כמו לשליח בית דין. זה פשוט לנימוקי יוסף שעביד איניש דינא לנפשיה בוצע צדקות בשביל בית דין, ובשבילו זה דרך פרקטי להחליט דיני שליח בית דין.

נראה שיש לשון של הגמרא, סיווג של הרמב"ם, והשוואה של הנימוקי יוסף נושא כללי: עביד איניש דינא לנפשיה דרך לניזק למנות את עצמו כשליח בית דין - בתנאים מסויימים.

שאלות אחרות

האם עביד איניש דינא לנפשיה יכול להיות ממישהו שלא נראה כמו שליח בית דין? המהר"ק⁸ אומר שגוי לא יכול לעשות עביד איניש דינא לנפשיה. זה הולך נגד המהלך הראשון, כי אם עביד איניש דינא לנפשיה היה אמצעי אחרון של הגנה-עצמי, אז נראה שגוי יכול לעזור. נראה פשוט שלפי המהר"ק, הענין של עביד איניש דינא לנפשיה קורה דרך בית דין, וזה תפקיד שלא יכול להיות שליח בית דין.

*1 צריך לתת הכרה לשיעור של רב משה טרגין שליט"א, שממנו קבלתי את יותר מרוב השיעור הזה, ואמרתי את זה במילים שלי.

² במדבר כה:ז-ח

³ בבא קמא כז:

⁴ בבא קמא כח.

⁵ רמב"ם הלכות סנהדרין פרק ב הלכה יב

⁶ הגהות מיימוניות הלכות סנהדרין פרק ב הלכה יב

⁷ נימוקי יוסף (יב: בדפי הר"ף) ד"ה מאה פנדי

⁸ מהר"ק שורש קסא

איך אמון אדם צריך להיות משהו צריך להיות כדי לעשות עבד איניש דינא לנפשיה? רש"י⁹ מסביר את שיטה של רב יהודה ואומר שחיות דעתו אפילו לא מתיר צדק ראוי על ידי המשמר. המשמעות כאן היא שהשיטה המקל שסובר עבד איניש דינא לנפשיה חושבת שזה רק קורה בדין שעובד בצורה סבירה על הספקטרום של הלכה כשנעשה על ידי המשמר. זה נראה פשוט בלי הבנת עבד איניש דינא לנפשיה. זה מנוגד למהלך הראשון, אבל לא נמצא בצד השני של הספקטרום עם מהלכים # 2-3.

האם הלכה יותר מקל יותר על אנשים מסוימים מ-על אחרים? במועד קטן¹⁰, רב יוסף אומר שצורבא מרבנן (תלמיד רבנות) יכול לקחת את דינים בידי אדם הוא בטוח שהוא צודק ואז מביא כמה סיפורים בשביל ראיה. זה קובע מערך כללי יותר בשביל תלמידי חכמים שרוצים לעשות עבד איניש דינא לנפשיה, ומתיר פעלים אפילו כשאין סברא בשביל התלמיד חכם בבית דין. השאלה היחידה היא האם גמרא הזה מייצג את הדוגמא הקלאסית של עבד איניש דינא לנפשיה שיותר מקל, או האם הגמרא הזה כלל מבודד ועצמאי בהגיונית? השיטה מקובצת בבא קמא שמסביר את הגמרא במועד קטן טוען שקולא זה שניתן לתלמיד חכם הוא יוצא מן הכלל פה בשביל שמירת כבוד התורה. זה משמע שמחשבותינו על עבד איניש דינא לנפשיה לא יושפעו מכך.

האם עבד איניש דינא לנפשיה חל על דברים שבית דין לא יכולים לכוף? נראה שהגמרא גם הביא את השיטה המחמיר שעבד איניש דינא לנפשיה רק קורה שביל מקרה כשיהיה הפסד לאדם לו שלא יוכל להחליף (כמו בבא קמא כז:), כשיהיה הפסד מים לראובן בשביל היום הזה). אבל, יש משמעות מזה שבמקרים היותר רגילים, שיכול לומר עבד איניש דינא לנפשיה, פתאום הופך להיות בלתי ישים. איך מגדירים את עבד איניש דינא לנפשיה אם זה היה מוגבל למקרים בהם לא תוכלו להשיב את מה שאבד? זה גורם שעבד איניש דינא לנפשיה נראה יותר מההגדרה של המהלך הראשון מאשר זו של השני מהלכים האחרים, כי השיטה שמחמיר מגדיר את עבד איניש דינא לנפשיה שזה חוסר הליך משפטי ומיקוד בהגנה עצמית קשה במקרים שלא רגילים - ויכול להיות זה בדיוק הסברא של השיטה שמקל. יכול להיות שהצד המקל יכול רואה את עבד איניש דינא לנפשיה צדק אלטרנטיבי במקום צדק קיצוני, ולכן הצד הזו מרחיב את ההיקף אפילו למקרים בהם אין הפסד שלא יכול להחליף.

רשימות הגר"ד

האם ההיתר בשביל עבד איניש דינא לנפשיה חל על שליח בית דין, או על דין הצלת ממון? בצד של שליח בית דין, נראה שפשוט ממה שראינו בבבא קמא¹¹ שהיד של האישה כמו יד של שליח בית דין והיא פטור, ונראה שזה אומר שזה חל על שליח בית דין. נראה שהרמב"ם בהלכות סנהדרין¹² משמע שמעשה אדם נחשב כדין וכאילו עשה זאת כצווי של בית דין, ולכן הוא גם שליח בית דין.

בצד של הצלת ממון, הגמרא בבבא קמא¹³ מדבר על מקרה שאדם מסוים מיהר להביא את חמורו לספינה (שהייתה שמורה לאנשים) לפני שהאנשים עלו לספינה. הספינה הייתה בסכנת טביעה, ולכן משהו אחר דחף את החמור לנהר, והחמור טבע במים. כשהמקרה בא לרבה, רבה פסק שהדוחף פטור. אביי שאל אותו, "האם האיש הזה לא הציל את עצמו בדרך רכוש של אדם אחר? במקרה זה, נראה שאנו קובעים שהוא חייב!" רבא ענה לו, "בעל החמור נחשב כרודף מההתחלה (ולכן מותר לגמרי לזרוק את החמור לנהר)". רבה סבר כשיטתו, שהוא היה אמר שאם אדם רודף אחר אחר בכוונת רציחה, ובתוך הרדיפה, הרודף שבר הרודף כלים, ההלכה זה שהוא יהיה פטור, בין אם הם היו של הנרדף או שהם היו של מישהו אחר. הטעם בשביל זה מפני שבתקופה הזו, הוא היה חייב בחיים שלו (כי לכל אחד יש רשות להרוג אותו, ולכן הוא פטור מכל התחייבויות כספיות שקרו באותו זמן). עם זאת, אם הנרדף ישבור את הכלים של הרודף, הוא יהיה פטור, שכן רכוש הרודף בוודאי לא יכול להיות יקר יותר מחיים שלו (ואם יש נרדף רשות להרוג את הרודף, בהחלט יש לו רשות להגן על עצמו ולשבור הרכושים של הרודף).

הרמב"ם בהלכות חובל¹⁴ אומר שכשספינה עומדת לטבוע מפני שהיא עמוסה בכבדות, ואדם אחד קם וזורק רכושם כדי שיהיה יותר קל, הוא לא חייב, כי המטען נחשב לרודף שרדף להרוג את הנוסעים. למעשה, זה ההיפך גמור - על ידי סילוק המטען והצלת הנושעים, הוא ביצע מצווה נהדרת. הרמב"ם¹⁵ גם אומר שמי שהציל את עצמו בכסף של חבירו חייב להחזיר לו את הכסף, ונותן¹⁶ דוגמא לזה: אם המוסר לקח רכוש חבירו ונתן את זה ליחיד חסר החוק, הוא חייב לשלם, אף על פי שהמלך הכריח אותו לעשות כן. השאלה כעת היא, מדוע אדם פטור בספינה זו? אנחנו צריכים ללמוד שבמקרה של הספינה, הוא מציל את עצמו מהמטען שעומד להרוג אותו, שבגלל המטען, הספינה עומדת להישבר. ברגע שהוא זורק את המטען למים כדי להציל את עצמו מהדבר שעומד לפגוע בו, הוא פטור, כי בנזק הצלת חיים של האדם פוטרת אות מלשלם עבור כל סוג של נזק, ואם שמידת הדבר בא עם ההצלה, המזיק הוא פטור לגמרי. עם זאת, אם המזיק נתן את הדבר למישהו אחר שלא היה כל הממון הזה עומד בדרכו לפגוע בו, אין ענין הצלה עמו, ולכן הוא חייב. לפי זה, נראה שעבד איניש דינא לנפשיה פטור אדם כשזה דין של הצלה. הפטור של הצלה נכנס לתוקף עם הצלת ממון בדיוק כשיש מקרה של הצלת נפשות בספינה.

⁹ רש"י בבא קמא כז: ד"ה לא

¹⁰ מועד קטן יז.

¹¹ בבא קמא כח:

¹² רמב"ם משנה תורה הלכות סנהדרין פרק ב הלכה יב

¹³ בבא קמא קיז:

¹⁴ רמב"ם הלכות חובל ומזיק ח:טו

¹⁵ רמב"ם הלכות חובל ומזיק ח:ב

¹⁶ רמב"ם הלכות חובל ומזיק ח:ד